УДК 342.1:351.74(477)

Р. Я. Шай
Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету "Львівська політехніка",
канд. юрид. наук,
доц. кафедри теорії та філософії права

ПРИНЦИПИ ТА ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

© Шай Р. Я., 2014

Розкрито зміст принципів та форм реалізації функцій держави, оскільки у них знаходить свій прояв соціальне призначення держави у суспільстві.

Ключові слова: функції держави, правоохоронна діяльність, громадянське суспільство, державна діяльність, державні органи, класифікація.

Р. Я. Шай

ПРИНЦИПЫ И ФОРМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ФУНКЦИЙ ГОСУДАРСТВА

Раскрыто содержание принципов и форм реализации функций государства, так как у них находит свое проявление социальное назначение государства в обществе.

Ключевые слова: функции государства, правоохранительная деятельность, гражданское общество, государственная деятельность, государственные органы, классификация.

R.Ya. Shay

PRINCIPLES AND FORMS OF REALIZATION OF FUNCTIONS OF THE STATE

The article is devoted opening of maintenance of principles and forms of realization of functions of the state, so as for them the social setting of the state finds the display in society.

Key words: functions of the state, law-enforcement activity, civil society, government activity, public organs, classification.

Постановка проблеми. Сутність кожної держави розкривається в її функціях – у них знаходить свій прояв соціальне призначення держави у суспільстві. Функції держави багатопланові, вони залежать від завдань, які постають перед державою в її історичному розвитку, і від цілей, що досягаються на кожному етапі. З розвитком держави змінюються її функції. Класифікація функцій держави має практичне значення для вироблення рекомендацій з удосконалення напрямів її діяльності.

Мета роботи – трактування принципів і форм реалізації функцій держави на основі концептуально-аналітичного підходу.

Стан дослідження. Дослідження проблеми класифікації правоохоронних функцій держави розглядають такі вчені-науковці: С. Голунський, М. Строгович, П. Кельзен, В. Копєйчиков, Г. Петров, П. Василенков, А. Аскеров, І. Ананов, В. Сирих та ін.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній і зарубіжній літературі існують різні варіанти трактування функції держави. По-перше, у межах юридичної науки отримало доволі широке

розповсюдження уявлення про функції держави як про предметно-політичну характеристику змісту її діяльності [1, с. 9–11].

По-друге, при трактуванні функцій держави допускається їх ототожнення, як головних напрямів діяльності держави, з самою її діяльністю. Ця позиція знайшла відображення у працях П. Кельзена, зокрема у книзі "Загальна теорія права і держави", де він розглядає державу, як "суто юридичний феномен", як виключно юридичну особу і як своєрідну корпорацію [2, с. 180–184]. По-третє, поняття функції держави інколи обмежується уявленням про головні напрями її діяльності лише "по управлінню суспільством" або, навпаки, розширюється за рахунок включення в їх поняття і зміст "механізму державного впливу на розвиток суспільних процесів" [3, с. 98–108]. За такого підходу в першому випадку випускається з поля зору можливість і реальність впливу держави на суспільні відносини не тільки у зв'язку і з приводу управління суспільством, але і в зв'язку з управлінням і регулюванням економікою, його впливом на міжнародні стосунки. У другому випадку відбувається змішання функцій держави загалом з функціями її механізму, які найчастіше розглядаються як система державних органів, апарат держави.

По-четверте, найширше подане в юридичній науці трактування функцій держави як основних напрямів її діяльності, в яких виражаються сутність і соціальне призначення, цілі і завдання держави з управління суспільством у присутніх їй формах і методах [4, с. 38, 46, 68].

Функції держави різноманітні, порядок їх виникнення і застосування залежить від черговості завдань, які постають перед суспільством в ході його еволюції і цілей, які воно переслідує. Завдання – це те, що потребує вирішення, а функція – вид діяльності, спрямованої на таке вирішення. Іншими словами, завдання і функції є взаємопов'язаними, але не тотожними поняттями. В окремі історичні періоди пріоритетними стають різні завдання і цілі держави, а враховуючи це, й різні її функції. Виконання будь-яких завдань призводить до виникнення інших.

Система функцій держави на конкретному етапі розвитку може бути тільки однією, тому що сутність будь-якої держави одного і того самого етапу розвитку однакова. Через те, що функцією держави є безпосереднє і предметне вираження її сутності, то однотипна і система функцій держави. Інша річ, що зберігається принципова можливість множинності класифікацій функції держави. Це пояснюється тим, що основи класифікації мають подвійну природу: з одного боку, класифікаційні ознаки мають об'єктивний характер, віддзеркалюють реальні властивості функцій держави; з іншого, – основи класифікації мають суб'єктивну природу у тому сенсі, що підкорені цілям теоретичного дослідження. Тому будь-яка класифікація має певною мірою умовний характер.

Здебільшого як основи класифікації функції держави виокремлюються цілі, завдання, об'єкти і сфери державної діяльності, територіальний масштаб, час здійснення функцій тощо. Як правило, усі класифікації функцій розглядаються як однопорядкові. Між тим, нерівноцінність їх в гносеологічному значенні очевидна. Іншими словами, треба розмежовувати головні і формальні класифікації державних функцій, а також типології.

У логіці під головними класифікаціями розуміються такі, які побудовані на сутнісних, сталих ознаках явищ, що класифікуються (інколи подібні класифікації називаються змістовними). Формальні класифікації побудовані на зовнішніх подібних ознаках. Найвищий вид головних класифікацій – типологія, яка побудована на виявленні розбіжностей кількох ознак за схожості інших, інваріантних для усієї поділеної сукупності. Її результатом є тип певного розмаїття об'єктів або явищ, в яких відображаються їх найзагальніші, найістотніші ознаки [5, с. 29–31]. Зупинимось на найважливіших видах класифікації, поданих у вітчизняній юридичній літературі:

1. Залежно від тривалості дії функції держави поділяються на сталі, що здійснюються державою на усіх етапах її існування (наприклад, економічна), і тимчасові, поява і зникнення яких викликані специфічними умовами суспільного розвитку (наприклад, функція надання допомоги регіону, де відбулося стихійне лихо).

2. Функції держави, залежно від їх соціального призначення, можна класифікувати на головні і похідні (допоміжні).

Головні функції мають пріоритетне значення на конкретному етапі розвитку суспільства. До них зараховують функції оборони, підтримання зовнішніх відносин, охорони правопорядку,

економічну, екологічну, соціальну тощо. До похідних необхідно зарахувати функції супутнього, допоміжного чи обслуговуючого характеру (наприклад, управління персоналом, матеріально-технічне забезпечення та управління майном, реалізація бюджетної політики і бухгалтерського обліку тощо).

3. У теорії держави найрозповсюдженішою є класифікація функцій держави на внутрішні і зовнішні, залежно від напряму державних цілей, що реалізуються, і завдань, що виконуються. Внутрішні функції держави – це головні напрями діяльності держави згідно з виконанням внутрішніх завдань (економічна, політична, соціальна, екологічна, функція оподаткування і фінансового контролю, культурна, функція забезпечення режиму законності і правопорядку). Зовнішні функції – це головні напрями діяльності держави згідно з виконанням нею зовнішніх завдань (захист країни, підтримування порядку, співтовариство з іншими державами тощо). Вони тісно пов'язані з внутрішніми, їх виконання забезпечує повноцінне існування держави, особливо у сучасному світі, який все більше стає взаємопов'язаним, глобалізованим.

Держава виконує свої функції у присутніх їй формах і застосовує різні методи їх реалізації.

Форми здійснення названих функцій – це діяльність конкретних органів стосовно реалізації функцій держави. Розрізняють правові і неправові (організаційні) форми. У правових формах відображаються зв'язок держави і права, її обов'язок діяти при виконанні своїх функцій на основі права і в межах закону. До правових форм необхідно зарахувати: правотворчу діяльність (з підготовки і видання нормативних актів); правозастосовчу діяльність (з реалізації нормативних актів шляхом прийняття актів застосування права, це повсякденна робота з виконання законів і з вирішення різнобічних питань управлінського характеру); правоохоронну діяльність (з захисту прав і свобод людини і громадянина, з запобігання правопорушенням і притягнення до юридичної відповідальності винуватих осіб тощо).

Неправові форми охоплюють великий обсяг організаційно-підготовчої роботи у процесі здійснення функцій держави. Така діяльність є необхідною і правомірною, але вона не пов'язана з юридично значущими діями, що тягнуть за собою правові наслідки.

Серед організаційних форм необхідно вказати на: організаційно-регламентувальну діяльність (поточна робота певних структур із забезпечення функціонування органу держави, що пов'язана, наприклад, з підготовкою проектів документів, організацією виборів тощо); організаційно-господарську діяльність (оперативно-технічна і господарська, що пов'язана з бухгалтерським обліком, статистикою, постачанням тощо); організаційно-ідеологічну діяльність (з ідеологічного забезпечення виконання різнобічних функцій держави, що пов'язані з поясненням нормативних актів, які видаються, формуванням суспільної думки тощо).

Отже, наголошуємо, що функції держави – це основні напрями її діяльності, в яких виражаються сутність і соціальне призначення, цілі і завдання щодо управління суспільством у притаманних їй формах і методах.

Проблема функцій держави на будь-якому етапі її розвитку є одночасно однією з найважливіших та дискусійних у теорії держави і права.

Процес становлення і розвитку функцій держави є надзвичайно складним та багатогранним. Це пов'язано насамперед з тим, що функції держави весь час розвиваються і вдосконалюються як у кількісному, так і у якісному відношенні. Тому класифікація функцій держави завжди здійснювалася залежно від розвитку держави відповідної епохи. А отже, процес становлення функцій держави, зокрема, пов'язується з розвитком їх системи, із зміною їх змісту та структури, із вдосконаленням форм і методів здійснення функцій держави, механізмом реалізації функцій держави, результатами та наслідками їх здійснення.

Еволюційний розвиток та становлення функцій держави зумовлюються наявністю відповідних чинників – об'єктивних, суб'єктивних, внутрішніх і зовнішніх. Еволюційний розвиток функцій держави відбувається через внутрішні фактори, до яких можна зарахувати загальні закономірності і тенденції розвитку держави в певному напрямі, закономірності і тенденції розвитку економічних,

культурних, соціальних напрямів діяльності держави, а також розвиток самої держави. Окрему роль у становленні та розвитку держави відіграють і зовнішні чинники, зокрема становлення держави як суб'єкта міжнародних відносин [6, с. 57–58].

У процесі історичного розвитку держав наявність або відсутність тих чи інших функцій передусім зумовлена їх історичним типом, формами державного устрою, формами державного правління і політичним режимом. Як правило, ті держави, що належали до одного історичного типу, мали спільні ознаки, соціальне призначення, – а відповідно й виконували приблизно однаковий перелік функцій. Наприклад, демократичні держави виконують абсолютно інші функції, ніж держави експлуататорського типу чи авторитарні держави. Відповідно їхня політика завжди має чітку спрямованість і зосереджена на виконанні таких функцій, як охорона невід'ємних прав та свобод людини, існуючих форм власності, охорона існуючої економічної та соціальної систем, конституційного ладу, території, формування збройних сил, підтримка розвитку і подальшого становлення демократії, освіти, науки, культури тощо.

У сучасних трансформаційних державах у процесі поступового тривалого переходу до ринкових відносин та становлення якісно нової політичної ідеології відбувається еволюція і в поглядах на зовнішні функції держави. Це проявилось у такому. По-перше, в результаті розпаду "світової системи соціалізму" відпала необхідність розвитку поглядів на функції, що стосуються взаємовідносин сучасної держави з країнами "соціалістичної" системи. Функції "братньої" допомоги були замінені на функції рівноправного партнерства. По-друге, починаючи із середини 80-х років минулого століття змінилося ставлення більшості колишніх соціалістичних країн до політики розвинених демократичних західних держав. Багаторічна політика ідеологічного протистояння давно змінилася на співпрацю, інтеграцію та повну взаємну згоду з найпринциповіших питань міжнародного характеру.

Отже, потрібно відзначити, що загалом еволюційний розвиток функцій держави є багатогранним процесом, що може здійснюватись в абсолютно різних напрямах і мати різні етапи, проте обов'язково зумовлений історичним типом держави, формами державного устрою, державного правління та політичним режимом [7, с. 332].

На сучасному етапі розвитку теорії держави та права зберігається функціональний підхід до дослідження динамічної сторони діяльності держави, але за суттєвого уточнення, що при цьому розширюється та поглиблюється розуміння загальносоціального призначення держави і відкидається поширений раніше жорсткий зв'язок між змінами класових характеристик держави та її функціями. Суспільство, навіть поділене на класи, тобто класове – це єдиний організм, в якому існують й взаємодіють різні верстви населення. Держава як форма організації суспільства не може не виконувати загальносоціальної функції, не може не виступати в багатьох сферах своєї діяльності представником інтересів усього суспільства, усіх верств і груп населення.

Однією з характерних особливостей здійснення функцій держави є наявність чітко визначених принципів і форм реалізації. Саме вони не лише забезпечують єдність та системність функцій, а й визначають засоби зовнішнього прояву та реалізації функцій держави.

Аналізуючи форми реалізації функцій держави, ми повинні зазначити, що в радянській юридичній літературі до 1956 р. ця проблема залишалась недослідженою, оскільки питання нормативної площини функцій аналізувалось лише в контексті інших проблем [8, с. 87–88].

Постановка питання про форми реалізації функцій держави належить радянським вченим С. Голунському та М. Строговичу. Вони запропонували три форми забезпечення функцій держави стосовно сфери їх здійснення:

– законодавча, що полягає у встановленні вищою державною владою загальнообов'язкових правил поведінки, що визначають не тільки зміст функцій, а й процедуру їх реалізації;

– управлінська (адміністративна), змістом якої є вирішення органами держави різноманітних питань, що виникають у процесі здійснення державою її функцій, забезпечують виконання законів шляхом їх конкретизації підзаконними актами;

– судова, яка передбачає діяльність особливого державного органу – суду – в процесі вирішення у встановленому законом порядку кримінальних та цивільних справ [9, с. 54]. Отже, кожна з форм реалізації функцій пов'язувалась із діяльністю спеціально створених державних органів.

Ця позиція надалі не дістала підтримки й зазнала критики. На думку деяких авторів, ця концепція не охоплює реальної кількості форм реалізації функцій держави і відповідно не може враховувати узагальнювальної діяльності держави стосовно її функцій. Концепція щодо трьох форм реалізації функцій держави не могла бути підтримана у той час ще й тому, що в основі її класифікації був відсутній єдиний критерій, який би достатньо правильно визначив принципи групування форм діяльності держави.

В. Копєйчиков писав, що формами здійснення функцій держави є правотворчість загалом, правове регулювання і безпосередня організаторська діяльність щодо здійснення правових настанов методами переконання, заохочення і примусу [10, с. 72].

Г. Петров розрізняє чотири форми діяльності держави: законодавчу, виконавчо-розпорядчу, судову і наглядову [11, с. 33–52].

По суті, визнали цю точку зору П. Василенко, А. Аскеров, І. Ананов [12, с. 58].

Друга група вчених у процесі класифікації форм діяльності держави дотримується дещо інших критеріїв. Вони пропонують виділити найзагальнішу підставу і поряд з нею – окремі спеціальні підстави для наступної класифікації. Наприклад, І. Левін як підставу класифікації обрав характер прояву державної влади [13, с. 42]. Враховуючи це, він виділяє дві основні форми:

а) здійснення вищої влади (діяльність вищих органів влади);

б) діяльність влади нижчого рівня.

Остання, своєю чергою, поділяється на окремі форми: управління, здійснення місцевої влади, правосуддя. За аналогічними критеріями класифікували форми діяльності держави В. Котюк та Б. Кравцов [14, с. 30]. Однак, на нашу думку, у зв'язку з підвищенням ролі місцевої влади та розвитком України як децентралізованої унітарної держави ця класифікація не може бути застосована. Крім того, вона істотно зменшує значення виконавчої та судової влади, тоді як Конституцією вони визначаються рівними [15, ст. 141].

Третя група авторів намагалась глибше охарактеризувати форми діяльності держави. Вони вважають, що необхідно окремо розглядати фактичні та правові особливості діяльності органів держави. Фактична діяльність органів держави – це цілий комплекс або система необхідних послідовних дій щодо управління у різних сферах життя. Нормативне регулювання, яке здійснюється органами держави, завжди має правовий характер. Воно реалізується за допомогою відповідних організаційно-правових форм. Такі організаційно-правові форми є засобами впорядкування діяльності органів держави та їхньої поведінки. Основним призначенням правової форми є забезпечення порядку як у суспільстві загалом, так і у сфері функціональної діяльності держави. На думку В. Горшеньова [16, с. 113], ця мета досягається за допомогою права як найефективнішого засобу регулювання суспільних відносин. Саме загальнообов'язковий характер права і забезпечує можливість єдності поведінки різноманітних суб'єктів у різноманітних ситуаціях.

Однак думки вчених щодо правової форми діяльності органів держави мають різноманітний характер. Так, В. Попова розрізняє дві основні форми діяльності місцевих органів влади:

а) діяльність, що пов'язана з прийняттям нормативних актів;

б) організаційна форма, яка забезпечує виконання законів та здійснення управління господарською діяльністю [8, с. 112].

І. Самощенко визначає правові форми реалізації функцій держави як однорідну за своїми зовнішніми ознаками (характер та юридичні наслідки) діяльність органів держави щодо управління суспільством шляхом прийняття правових актів, на відміну від організаційних форм, які не тягнуть за собою відповідних наслідків [17, с. 85–90].

Однак виникає питання: якщо організаційні форми не тягнуть за собою наслідків, то як вони сприяють реалізації функцій держави? Якщо під організаційними формами розуміти діяльність

органів держави, спрямовану на організацію прийняття нормативних актів, і враховувати, що вона є допоміжним засобом для такої діяльності, то таку діяльність не слід виділяти як окрему форму реалізації функцій держави.

Необхідно зазначити, що в сучасній науковій літературі існує два різні підходи до розуміння поняття форм реалізації функцій держави залежно від певних критеріїв. Під формами реалізації функцій держави розуміють:

– діяльність основних ланок механізму держави, специфічні види державної діяльності, на відміну від діяльності недержавних організацій [16, с. 113];

– однорідну за своїми зовнішніми ознаками діяльність органів держави, завдяки якій реалізуються її функції [18, с. 52–60].

Відповідно до першого критерію основними формами реалізації функцій держави є:

– законодавча;
– управлінська (виконавча);
– судова;
– контрольно-наглядова [19, с. 209].

Законодавча діяльність полягає у прийнятті представницькими та законодавчими органами законів, обов'язкових до виконання усіма державними органами, громадськими об'єднаннями, органами місцевого самоврядування, посадовими особами та громадянами.

Виконавча діяльність – це заснована на законодавстві оперативна, повсякденна реалізація органами виконавчої влади (державного управління) функцій держави.

Судова діяльність охоплює реалізацію функцій держави шляхом здійснення правосуддя усіма ланками судової системи країни.

Контрольно-наглядова діяльність – це виконання функцій держави шляхом здійснення різних дій усіма органами державного нагляду та контролю [20, с. 75]. Особливе місце у цій системі заходів посідає прокурорський нагляд за чітким та одноманітним виконанням діючих на території країни законів, який здійснюється Генеральним прокурором України та підлеглими йому прокурорами.

Згадані форми і визначають цілі реалізації функцій держави. Значення цієї класифікації, на нашу думку, полягає у сприянні вивченню і вдосконаленню поділу праці між окремими елементами механізму держави, поділу, спрямованого на виконання її функцій відповідно до принципу розподілу влади.

Доволі поширеною в літературі є класифікація форм реалізації функцій держави, критерієм якої є однорідна за зовнішніми ознаками діяльність органів держави, спрямована на здійснення її функцій. Залежно від способів використання права в процесі здійснення функцій держави визначають правову діяльність та організаційну.

В. Сирих пропонує під правовою формою реалізації функцій держави розуміти "увесь механізм правового регулювання" [21, с. 24.]. Така точка зору, на нашу думку, недостатньо обґрунтована, оскільки не можна ототожнювати механізм правового регулювання з правовими формами реалізації функцій держави. В теорії права під механізмом правового впливу прийнято розуміти "систему правових засобів, за допомогою яких здійснюється упорядкування суспільних відносин відповідно до мети і завдань правової держави". До цієї системи входять такі структурні елементи: норми права, правовідносини та акти реалізації юридичних прав і обов'язків [22, с. 241–242].

Під правовими формами здійснення функцій держави розуміється однорідна за своїми зовнішніми ознаками (характером та юридичними наслідками) діяльність державних органів, пов'язана з виданням нормативних актів. Враховуючи наведене, до правових форм реалізації функцій держави в теорії держави і права прийнято зараховувати правотворчу та правозастосовчу діяльність, яка, своєю чергою, поділяється на оперативно-виконавчу та правоохоронну.

Правотворча діяльність – це форма здійснення функцій держави шляхом прийняття нормативних актів, зміни або скасування юридичних норм.

Під правозастосовчою розуміють діяльність державних органів щодо реалізації законів та підзаконних правових актів за допомогою прийняття актів застосування права. Правозастосовча діяльність, як відзначалось вище, більшістю вчених правознавців поділяється на оперативно-виконавчу та охоронну.

Оперативно-виконавча діяльність – це пов'язана з повсякденним вирішенням різних питань управління справами суспільства владна, виконавчо-розпорядча робота державних органів щодо здійснення функцій держави шляхом прийняття актів застосування права, які є підставою для виникнення, зміни або припинення відповідних правовідносин [20, с. 76].

Правоохоронна діяльність – це форма здійснення функцій держави за допомогою владної оперативної діяльності державних органів, спрямованої на забезпечення охорони норм права від порушень, на захист наданих громадянам суб'єктивних прав та забезпечення виконання покладених на них юридичних обов'язків.

У результаті правоохоронної діяльності приймаються акти застосування норм права (рішення судів, постанови слідчих, протести прокурорів тощо). Специфіка цих актів полягає у тому, що вони застосовуються з метою профілактики скоєння злочинів та інших правопорушень, відновлення порушених прав, реалізації юридичної відповідальності осіб, які скоїли правопорушення, а відповідно в усіх випадках – охорони прав особи, захисту прав людини, інтересів громадян та суспільства загалом.

Від правових форм функціонування держави необхідно відрізняти суто фактичні або організаційні форми реалізації її функцій, які полягають в однорідній за своїми зовнішніми ознаками діяльності держави, яка не призводить до юридичних наслідків. В той самий час форми організаційної, фактичної діяльності так чи інакше реалізуються в межах окремого правового регулювання, на основі виконання вимог законності.

Єдність і системність права як категорії та засобу управління суспільством забезпечують ідеї та положення, які прийнято називати принципами права. Оскільки основною формою реалізації функцій держави є правова, то визначення особливої природи цих функцій пов'язується з характеристикою принципів їх реалізації.

Висновки. Отже, єдність правової форми реалізації функцій держави забезпечується системою принципів: загальних, що поширюються на всі сфери суспільних відносин та функцій держави; спеціальних, що характеризують певні сфери суспільних відносин та окремі функції держави.

У сучасній літературі інтерес до дослідження принципів права зумовлений новими підходами щодо їх розуміння. Сучасне праворозуміння вже не обмежують лише позитивістсько-нормативним сприйняттям і тлумаченням. Право все більше ґрунтується на позиціях школи класичного і відродженого природного права, соціологічної юриспруденції.

1. Денисов А. И. Сущность и формы государства / А. И. Денисов. – М. : Наука, 1960. – 165 с. 2. Kelsen H. General theory of law and state / by Hans Kelsen ; translated by Anders Wedberg. – New York : Russell & Russell, 1961. – 516, XXXIII p. 3. Морозов Л. А. Функции Российского государства на современном этапе / Л. А. Морозов // Государство и право. – 1993. – № 6. – С. 98–114. 4. Малько А. В. Теория государства и права : учеб. пособ. / А. В. Малько. – М. : Юристь, 2000. – 300 с. 5. Кузнецов И. А. Некоторые методологические вопросы классификации внутренних функций социалистического государства / И. А. Кузнецов // Вопросы теории государства и права. – 1986. – Вып. 7. – С. 28–35. 6. Погорелко В .Ф. Функции советского общенародного государства / В. Ф. Погорелко. – К. : Знание, 1980. – 214 с. 7. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: учеб. / М. Н. Марченко ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Велби : Проспект, 2007. – Т. 2 : Право. – 643 с. 8. Попова В. И. Социалистическая законность и деятельность местных Советов / В. И. Попова. – М. : Гос. изд-во

юрид. лит., 1954. – 208 с. 9. Голунский С. А. Теория государства и права / С. А. Голунский, М. С. Строгович. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1940. – 304 с. 10. Загальна теорія держави і права / за ред. В. В. Копєйчикова. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – 317 с. 11. Петров Г. И. Сущность советского административного права / Г. И. Петров; отв. ред. О.С. Иоффе. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1959. – 184 с. 12. Василенков П. Т. Органы советского государства / П. Т. Василенков. – М. : Юрид. лит., 1967. – 230 с. 13. История государства и права России / под ред. С. А. Чибиряева. – М. : Былина, 1998. – 528 с. 14. Котюк О. В. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / В. О. Котюк. – К. : Атіка, 2005. – 592 с. 15. Конституція України : прийнята 28 червня 1996 р. // Відом. Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 16. Горшенев В. М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе / В. М. Горшенев. – М. : Юрид. лит., 1972. – 256 с. 17. Самощенко И. С. О правовых формах осуществления функций Советского государства / И. С. Самощенко // Совет. государство и право. – 1956. – № 3. – С. 81–91. 18. Владимиров В. А. Экономические функции советского государства в условиях развитого социализма / В. А. Владимиров. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1977. – 340 с. 19. Общая теория государства и права : акад. курс : в 2 т. / отв. ред. М. Н. Марченко. – М. : Зерцало, 1998. – Т. 1 : Теория государства. – 1998. – 408, VI с. 20. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. – М. : Юристь, 1997. – 672 с. 21. Теория государства и права : учеб. / под ред. А. М. Васильева. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрид. лит., 1983. – 416 с. 22. Хропанюк В. Н. Теория государства и права : учеб. пособ. / В. Н. Хропанюк ; под ред. В. Г. Стрекозова. – М. : Интерстиль, 1999. – 377 с.